

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

«Τον άναρχο Έρωτα να νιώσω ακέριο»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΑΝΘΟΛΟΓΗΣΗ

ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ • ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΕΛΕΝΗ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

«Τον άναρχο Έρωτα
να νιώσω ακέριο»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΑΝΘΟΛΟΓΗΣΗ
ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ • ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ
ΕΛΕΝΗ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Κλασικοί Έλληνες Ποιητές

Άγγελος Σικελιανός, «Τον άναρχο Έρωτα να νιώσω ακέριο»

Εισαγωγή-ανθολόγηση: Χάρης Βλαβιανός, Ευριπίδης Γαραντούδης

Επίμετρο: Ελένη Σικελιανός

Διορθώσεις: Ευαγγελία Σίντου

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Copyright© εικόνας εξωφύλλου: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ - ΜΙΕΤ

Αρχικό copyright© για την εισαγωγή και την ανθολόγηση,

Χάρης Βλαβιανός και Ευριπίδης Γαραντούδης, 2022

Αρχικό copyright© για το επίμετρο: Eleni Sikelianos, 2022

Copyright© για την παρούσα έκδοση, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2022

Πρώτη έκδοση από τις εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιούνιος 2022

ΚΕΤ Δ943 ΚΕΠΙ 312/22

ISBN 978-960-16-9943-1

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΓΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 11

ΑΛΛΟΦΡΟΪΣΚΙΩΤΟΣ

I

Γυρισμός 41

Ρώτημα 43

Άκουσμα 45

Ο βαθύς λόγος 46

Δίψα 50

Το χαλίκι 51

II

Ψάπφα (Διάμεσος ύμνος) 55

III

Μοιρολόι 61

ΡΑΨΩΔΙΕΣ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ

Γλαύκα 69

Δείπνος 71

ΕΠΗΝΙΚΟΙ Α΄

Το μαρτύριο του Όσιου Σεραφείμ στον Ελικώνα 75

ΣΟΝΕΤΑ

Σπάρτη.....	83
Δωρικό.....	84
Η Παναγιά της Σπάρτης.....	85
Στον Αχροκόρινθο.....	86
Τρεχαντήρα.....	87
«Thalassia».....	88

ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΟΥΡΑΝΙΑΣ

Αφροδίτη Ουρανία.....	91
Το πρωτοβρόχι.....	93
Παν.....	95
Θαλερό.....	97
Γιάννης Κητς.....	100
Η μάνα του Ντάντε.....	103
Προσευχή.....	105
Γιατί βαθιά μου δόξασα.....	106

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ

A. Η συνείδηση της γης μου	
IV. Τα χώματα.....	109
B. Η συνείδηση της φυλής μου	
I. Αίμα της φυλής μου.....	123
Γ. Η συνείδηση της γυναίκας	
II. Τέλειος πόθος.....	133
III. Ο χωριάτικος γάμος.....	140
Δ. Η συνείδηση της πίστης	
II. Θεογονία.....	153
E. Η συνείδηση της προσωπικής δημιουργίας	
II. Αντίκρισμα με τον εαυτό μου.....	161
VI. Το κατορθωμένο σώμα.....	165

ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ

I	173
V	176

ΠΑΣΧΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

II. Ο ύμνος στην Ελένη	181
III. Το τραγούδι των Αργοναυτών	187
X. Μαγδαληνή	199

ΔΕΛΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

I	205
---------	-----

ΝΕΚΥΙΑ Β΄

Παλαμάς	217
---------------	-----

ΟΡΦΙΚΑ

Δαίδαλος	221
Η αυτοκτονία του Ατζεσιβάνο μαθητή του Βούδα	225
«Ιερά Οδός»	226
Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι	231
«Haute actualité»	234
Αττικό	239

ΙΜΕΡΟΙ

Μελέτη Θανάτου	245
Μέγιστον μάθημα	252

ΕΠΗΝΙΚΟΙ Β΄

Γράμμα από το μέτωπο	263
Ελληνικός νεκρόδειπνος	267
Άγραφον	271

ΕΠΙΜΕΤΡΟ της Ελένης Σικελιανός

Η τέχνη είναι αυτό το ταξίδι	277
------------------------------------	-----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ποιητής μύστης και ταγός, τότε και σήμερα

Αξιοποιώντας την επτανησιακή ποιητική παράδοση του 19ου αιώνα, της οποίας μπορεί να θεωρηθεί ο τελευταίος απόγονος, λόγω της στενής σχέσης του με τη λαϊκή γλώσσα και την ιταλική λογοτεχνία, όπως και λόγω της αφομοίωσης λυρικών στοιχείων ιδίως της ποίησης του Διονυσίου Σολωμού, ο Άγγελος Σικελιανός θεωρήθηκε και εξακολουθεί να θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές του πρώτου μισού του 20ού αιώνα.

Ζώντας απερίσπαστος από βιοποριστικές ασχολίες, αφοσιωμένος λοιπόν εξ ολοκλήρου, ψυχή τε και σώματι, όπως λέμε, στην ποίηση, ο Σικελιανός έζησε έναν πολυκύμαντο βίο ορισμένες πλευρές του οποίου θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν μυθιστορηματικές. Σήμερα διαθέτουμε αρκετές καλές πηγές για να συντάξουμε ένα συνοπτικό χρονολόγιο της ζωής και του έργου του – ιδίως το αναλυτικό εργογραφικό χρονολόγιο που επιμελήθηκε ο Κώστας Μπουρναζάκης, *Χρονογραφία Άγγελου Σικελιανού (1884-1951)* (2006), όχι όμως και μία συστηματική βιογραφία του που θα φώτιζε τη λογοτεχνική και γενικότερα την πνευματική ιδιαιτερότητά του. Ο Σικελιανός γεννήθηκε το 1884 στη Λευκάδα, όπου έζησε τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια, έχοντας καταγωγή από αστική οικογένεια. Από τα έξι αδέρφια του, τέσσερα αγόρια και δύο κορίτσια, τα δύο αγόρια πέθαναν σε μικρή ηλικία. Έτσι,

πήρε το όνομα του αδερφού του Άγγελου, που απεβίωσε επτά ετών τη χρονιά που ο ίδιος γεννήθηκε. Μετά την αποφοίτησή του από το Γυμνάσιο, ήρθε και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα το 1900, όταν και εγγράφηκε στη Νομική Σχολή, εγκατέλειψε όμως γρήγορα τις σπουδές του, καθώς στράφηκε στη λογοτεχνία. Τα επόμενα χρόνια έκανε αρκετά ταξίδια, συνεργάστηκε με τη Νέα Σκηνή του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου, ερμηνεύοντας ρόλους σε παραστάσεις αρχαίων τραγωδιών, ενώ το 1902 δημοσίευσε τα πρώτα ποιήματά του σε περιοδικά της εποχής. Το 1906 γνώρισε, μέσω της αδερφής του Πηνελόπτης, την κατά δέκα χρόνια μεγαλύτερή του Αμερικανίδα λάτρη της Ελλάδας Εύα Πάλμερ,* που είχε σπουδάσει ελληνική αρχαιολογία και χορογραφία στο Παρίσι. Παντρεύτηκαν το 1907 στις Η.Π.Α. και επέστρεψαν τον ίδιο χρόνο στη Λευκάδα, το 1908 εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα και την επόμενη χρονιά απέκτησαν έναν γιο, τον Γλαύκο.

Η Πάλμερ διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην ποιητική και γενικότερα πνευματική εξέλιξη του Σικελιανού σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, ανεξάρτητα από το ότι η ερωτική σχέση τους τερματίστηκε το 1912 και ο Σικελιανός τα επόμενα χρόνια είχε ερωτικούς δεσμούς με διάφορες γυναίκες, κατά πάσα πιθανότητα και με την κόρη του Παλαμά Ναυσικά, όπως και με την Ιωάννα Τσάτσου, αδελφή του Γιώργου Σεφέρη. Καθώς η Πάλμερ διέθετε μεγάλη περιουσία, αφενός χρηματοδότησε τις πολυτελείς εκδόσεις των ποιητικών έργων του (με πρώτο τον *Αλαφροΐσκιωτο* που εκδόθηκε το 1909), αφετέρου συνέβαλε οικονομικά, όσο μπορούσε, και επίσης συμμετείχε ενεργά στην πολύχρονη προσπάθεια υλοποίησης της «Δελφικής Ιδέας» που συνέλαβαν με τον Σικελιανό το 1910. Επρόκειτο για την ιδέα της συναδέλφωσης των πνευματικών ανθρώπων όλων των λαών σε έναν παγκόσμιο πνευματικό πυρήνα. Όπως στην ελληνική αρχαιότητα οι Δελφοί ήταν το κέντρο της συναδέλφωσης των Ελλήνων, έτσι και στη

* Βλ. τη βιογραφία της Εύας Πάλμερ-Σικελιανού από την Άρτεμη Λεοντή (μτφρ. Κατερίνα Σχινά, Εκδόσεις Πατάκη, 2022).

σύγχρονη Ελλάδα ο ίδιος τόπος, με την τεράστια συμβολική σημασία του, θα αποτελούσε το γενεσιουργό κύτταρο ενός παγκόσμιου πνευματικού οργανισμού. Επίσης, το 1910 ο Σικελιανός συνέλαβε την ιδέα μιας σειράς ποιητικών συνθέσεων που ονόμαζε «Συνειδήσεις». Τα τέσσερα βιβλία των «Συνειδήσεων» εκδόθηκαν την περίοδο 1915-1917 με την εξής σειρά: *Η συνείδηση της γης μου* (1915), *Η συνείδηση της φυλής μου* (1915), *Η συνείδηση της γυναίκας* (1916) και *Η συνείδηση της πίστης* (1917) – αργότερα συγκεντρώθηκαν στο μεγαλύτερο και περισσότερο φιλόδοξο συνθετικό ποίημα του Σικελιανού, *Πρόλογος στη ζωή*. Το 1912 επιστρατεύτηκε και κατατάχθηκε στον στρατό, όπου έμεινε ένα περίπου έτος, χωρίς όμως να βρεθεί σε πολεμικό μέτωπο. Το 1914 συνδέθηκε φιλικά με τον συγγραφέα Νίκο Καζαντζάκη και τα επόμενα χρόνια, το 1914-1915 και το 1917, οι δύο στενοί φίλοι ταξίδεψαν στο Άγιο Όρος και σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Μετά το 1922, όμως, η σχέση τους διαταράχθηκε, κυρίως λόγω της διαφορετικής ιδιοσυγκρασίας και της διαφορετικής κοσμοθεωρίας τους. Η κοσμοπολίτικη διάθεσή του τον ώθησε και η οικονομική άνεσή του του επέτρεψε να κάνει αρκετά ταξίδια εκτός Ελλάδας, όπως στις Η.Π.Α., τη Γαλλία, την Ιταλία, τη Γερμανία, τους Αγίους Τόπους, την Ελβετία. Ο βασικός κορμός των μεγάλων συνθετικών ποιημάτων του Σικελιανού ολοκληρώθηκε, την περίοδο 1916-1920, με τα ποιήματα *Πάσχα των Ελλήνων* και *Μήτηρ Θεού*.

Ακατάβλητος ο Σικελιανός αφιέρωσε στην υπηρεσία της Δελφικής Ιδέας τα περισσότερα χρόνια της ζωής του, υποστηρίζοντάς την όχι μόνο με τη γραφή, δημοσίευση ή έκδοση πολλών ποιημάτων του, αλλά και με την πραγματοποίηση ομιλιών, διαλέξεων και κυρίως των Δελφικών Εορτών στους Δελφούς τον Μάιο 1927 και τον Μάιο 1930, με κύριο στόχο την αναβίωση του αρχαίου δράματος και με κορυφαία γεγονότα αντιστοίχως την παράσταση των αισχυλικών τραγωδιών *Προμηθέας Δεσμώτης* και *Ικέτιδες*. Οι Δελφικές Εορτές είχαν αξιοσημείωτη εντόπια επιτυχία και διεθνή απήχηση, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι το 1929 η Ακαδημία Αθηνών, με εισήγηση του Παλα-

μά, απένειμε στο ζεύγος Σικελιανού αργυρά μετάλλια για την προσπάθεια αναβίωσης των δελφικών αγώνων. Ωστόσο, δεν έλειψαν οι αρνητικές κρίσεις για το όλο εγχείρημα, ιδίως από ανθρώπους του λογοτεχνικού πεδίου. Χαρακτηριστικές είναι η καυστική ειρωνεία και η φανερή ενόχληση με τις οποίες ο Τάκης Παπατσώνης περιγράφει ομιλία του Σικελιανού στους Δελφούς, το 1925, όταν ακόμα προπαρασκευαζόταν η Δελφική Προσπάθεια: «Ο κ. Σικελιανός μίαν καυστικήν μεσημβρίαν επί επτά τέταρτα της ώρας ανέταμε τον εαυτόν του. Σκοπός του ήτο να μυήση τον κόσμον εις τη νέα χαώδη θρησκείαν, καθ' ην οι μεν Δελφοί είναι ο στίβος της ζωής, το δε κέντρον της τελευταίας ταύτης και ο ομφαλός ο κ. Σικελιανός».* Συνάμα, οι Δελφικές Εορτές προκάλεσαν μεγάλη οικονομική ζημία στην Πάλμερ που αναγκάστηκε το 1933 να επιστρέψει στις Η.Π.Α., μαζί με τον γιο της Γλαύκο (η Εύα γύρισε στην Ελλάδα το 1952, λίγο πριν από τον θάνατό της· ο Γλαύκος πέθανε στις Η.Π.Α. το 1994). Οι μεταγενέστερες προσπάθειες του Σικελιανού να συνεχιστούν οι Δελφικές Εορτές ήταν άκαρπες, καθώς δεν κατόρθωσε να βρει χρηματοδότες. Το 1935 εκδόθηκε το βιβλίο του *Τα λυρικά* – η επιλογή των ποιημάτων έγινε από τον Άγι Θέρο. Το 1938 γνώρισε την παντρεμένη τότε, 20 χρόνια νεότερή του, Άννα Καμπανάρη-Καραμάνη, τον δεύτερο μεγάλο έρωτα της ζωής του. Παντρεύτηκαν το 1940, με τη συγκατάθεση της Εύας. Το επικήδειο ποίημα που ο Σικελιανός εκφώνησε στην κηδεία του Κωστή Παλαμά, τον Φεβρουάριο 1943, στα σκοτεινά χρόνια της Κατοχής, ήταν μια κορυφαία πράξη αντίστασης κατά των κατακτητών. Γενικότερα στην περίοδο της Κατοχής ο Σικελιανός συνδέθηκε με τους αντιστασιακούς κύκλους –το 1942 εντάχθηκε στο ΕΑΜ– και διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στην πνευματική αντίσταση του ελληνικού λαού. Το 1943 εκδόθηκε το *Αντίδωρο*, βιβλίο με ποιήματά του που

* Το κείμενο του Παπατσώνη δημοσιεύτηκε στο *Ελεύθερον Βήμα* στις 19 Μαΐου 1925. Αντιγράφουμε το απόσπασμα από τον Κώστα Μπουρναζάκη, *Χρονογραφία Άγγελου Σικελιανού (1884-1951)*, Αθήνα, Ίκαρος 2006, σ. 125.

επέλεξε ο ίδιος, ενώ το 1944 εκδόθηκε η πρώτη αυτοτελής έκδοση του *Μήτηρ Θεού* με γαλλική μετάφραση.

Τη δεκαετία του 1940, επίσης, ολοκληρώθηκε η γραφή τεσσάρων τραγωδιών του Σικελιανού, *Σίβυλλα*, *Ο Δαίδαλος στην Κρήτη*, *Ο Χριστός στη Ρώμη* και *Χριστός Λύόμενος ή Ο Θάνατος του Διγενή* (μία ακόμη τραγωδία του, *Ασκληπιός*, έμεινε ανολοκλήρωτη λόγω του θανάτου του). Το 1945 η υποψηφιότητά του στην Ακαδημία Αθηνών απορρίφθηκε. Το 1946 η Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών τον πρότεινε ως υποψήφιο για το Βραβείο Νόμπελ, ενώ το 1946-1947, και ύστερα από προσπάθειες αρκετών ετών να βρεθούν ο εκδοτικός οίκος και τα χρήματα, εκδόθηκε η τρίτομη σειρά των ποιητικών απάντων του, επιμελημένη από τον ίδιο, με τον τίτλο *Λυρικός βίος*, από τις εκδόσεις «Οι φίλοι του βιβλίου». Η υποψηφιότητά του για το Νόμπελ, που υπονομεύθηκε από εγχώριους κύκλους, εξακολούθησε να συζητείται έντονα την περίοδο 1947-1951. Ο Σικελιανός αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα υγείας, ιδίως με την καρδιά του, από το 1936, ενώ τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα έζησε σε κατάσταση μεγάλων οικονομικών πιέσεων. Πέθανε στην Αθήνα το 1951. Η Άννα, η δεύτερη γυναίκα του, πέθανε μισό σχεδόν αιώνα αργότερα, το 2006.

* * *

Αλαφροΐσκιωτος

I

[1909]

ΓΥΡΙΣΜΟΣ

Ύπνος ιερός, λιονταρίσιος,
του γυρισμού, στη μεγάλη
της αμμουδιάς απλωσιά.
Στην καρδιά μου
τα βλέφαρά μου κλεισμένα·
και λάμπει, ωσάν ήλιος, βαθιά μου...

Βοή του πελάου πλημμυρίζει
τις φλέβες μου·
απάνω μου τρίζει
σα μυλολίθαρο ο ήλιος·
γεμάτες χτυπάει τις φτερούγες ο αγέρας·
αγκομαχάει το άφαντο αξόνι.
Δε μου ακούγεται η τρίσβαθη ανάσα.
Γαληνεύει, ως στον άμμο, βαθιά μου
και απλώνεται η θάλασσα πάσα.

Σε ψηλοθόλωτο κύμα
την υψώνει το απέραντο χάδι·
ποτίζουν τα σπλάχνα
τα ολόδροσα φύκια,
ραντίζει τα διάφωτη η άχνα
του αφρού που ξεσπάει στα χαλίγια·
πέρα σβήνει το σύφυλλο βούισμα
οπού ξέχειλο αχούν τα τζιτζίκια.